

TABAKSPIJPEN ALS HULP BIJ HET DATEREN VAN OUDE PANDEN IN DE FLIERUILENSTEEG

Belangstelling voor de inhoud van vuilcontainers kan soms verstrekkinge gevolgen hebben. Zo vormde afval in een container van een bouwbedrijf in de Bemuurde Weerd de aanloop tot een opgraving, een onderzoek en het schrijven van dit artikel.

Deze container was opgesteld langs de Oosterstroom op de Gruttersdijk ter hoogte van de poort, die toegang geeft tot de Flieruilensteeg. Geattendeerd door een 17e eeuwse pijperekop bovenop het afval besloot ik, gewapend met een schepje, in deze container te stappen.

Tussen puin, glas, aardewerkfragmenten en hetgeen de buurtbewoners erbij gedeponereerd hadden, vond ik nog enkele koppen en stelen van 17e eeuwse tabakspijpen van typisch Utrechtse makelij. Na de substantie „grondig“ doorgewerkt te hebben, ging ik op zoek naar de herkomst van deze overblijfselen uit de 17e eeuw.

Het spoor leidde naar een hoekhuis, middenin en aan de zuidzijde van de Flieruilensteeg (afb. 1). Hier waren werklieden druk doende met renovatie van het huizenrijtje. In het pand naast de inrit van een houtverwerkingsbedrijf was een gedeelte van de moderne betonnen vloer verwijderd voor het plaatsen van een binnenmuur. Het gedeelte van de opvullaag, dat hieronder vandaan kwam, had ik in de container aangevonden. Nadat de betonvloer werd opgebroken en afgevoerd, kreeg ik in april/mei toestemming en gelegenheid deze afvalaag van stukje tot beetje te onderzoeken.

Onder de puin/afvalaag bleek nog een oude tegelvloer aanwezig te zijn. Hieruit kunnen we concluderen dat deze ongeveer 50 cm-dikke laag diende om het vloerniveau een halve meter te verhogen. Waarschijnlijk werd deze ophoging van de vloer noodzakelijk door stijgend grondwater. Deze stijging werd mogelijk veroorzaakt door de waterverbinding met het Zwarte Water en de Oosterstroom, die daar gegraven werd voor het aandrijven van de molen van Dareth¹⁾.

Het dateren van het materiaal

Buiten de vele fragmenten van tabakspijpen konden ook tal van pijpenpoterscherven verzameld worden. Deze werden bij de stadsarcheoloog gebracht, waar ze door de heer P. von Hout werden bestudeerd. Zijn ondervindingen zal hij binnenkort in een artikel in het blad „Westerheem“ weergeven.

De „stenen“ tabakspijp is door zijn broosheid en daardoor korte levensduur een uitstekende gids voor het dateren van de grondlaag waarin de pijp aangevonden wordt²⁾.

De pijpen uit de Flieruilensteeg hebben kleine koppen en zware stelen, die typerend zijn voor het 17e eeuwse product. De maten van de pijperekoppen geven een ketelinhoud, gangbaar voor pijpen uit het midden van

Renovatie van een huizenrijtje (links) in de Flieruilensteeg. Foto: P. Smiesing.

de 17e eeuw. Het uiterlijk van de pijpen en de daarop voorkomende merken wijzen erop dat deze in het buitengerecht Lauwerecht gemaakt werden³⁾.

De vondst van een gedecoreerde pijpsteel gaf de mogelijkheid de datering van de ophogingslaag nog nauwkeuriger vast te stellen. Van deze met ranken, rozen, zwanen en kasteeltjes versierde steel bevindt zich in het depôt van de stadsarcheoloog een gaver exemplaar, waaraan zelfs de kop nog aanwezig is (afb. 2). Hierop zien we dat de versiering zich op de kop voortzet. Tussen het struweel op weerskanten van de ketel (kop) verschijnt een klimmende leeuw. De koprand is gezoomd met een band waarin 12 lelies prijken. De vorm van de kop versterkt het vermoeden dat ook deze gelegenheidspijp in Lauwerecht vervaardigd werd.

De belangrijkste gelegenheid, die in deze periode aanleiding gaf tot het in de handel brengen van deze pijp, was ongetwijfeld de Vrede van Munster. Hier werd in het jaar 1648 de vrede getekend die de tachtigjarige oorlog beëindigde. De vloerophoging in het pand vond dan in of na 1648 plaats.

De bewoners van de Flieruilensteeg in het midden van de 17e eeuw

Over de bewoning van de Bemuurde Weerd in de 17e eeuw is nog niet veel bekend. Een kaart uit 1598 van

Pijpekop, aanwezig in het depôt van de stadsarcheoloog. Foto: F. Kneefel.

F. van Vianen, waarop buiten de stad ook de Bemurde Weerd werd afgebeeld, toont dat er toen in de Flieruilensteeg nog weinig bebouwing was⁴).

In het Utrechtse gemeente-archief kreeg ik gelegenheid klappers in te zien van transporten en plechten, die voor dit gerecht passeerden van 1645 tot 1669⁵). Hierdoor krijgen we een ruwe schets van de toenmalige bewoning van de „Flieruilen ofte Schijftsteeg”. Aan de noordzijde vinden we 5 „cameren” in eigendom van de meester metselaar Gijsbert Anthonisen van Vianen.

Aan de zuidzijde van de steeg bevinden zich de woningen van de „slootmaecker” Harmen Harmensen, de smid Claas Harmensen, de brouwer Joost Verborgh en Cornelis Jansen van de Heyden, de bezemmaker.

De hofstede met erf van de wijnkoper Jan Joosten Clock geeft een nog landelijke indruk van de buurt. Verder treffen we de namen aan van de eigenaren Peter Cornelisz Knoop, Jan Evertsz Nocke, Herman Booch schipper „op 't cleijne veer”, Jan Petersz van Dam en Joost Dareth.

In 1640 diende Joost Dareth een aanvraag bij de vroedschap in voor het plaatsen van een slijpmolen. Zoals reeds vermeld werd na toestemming in de hoek Zwarte Water - Oosterstroom een waterloop gegraven voor het rad van de watermolen. Bovendien verkreeg de molenaar Dareth voor twaalf jaar het monopolie voor het pellen van gerst. Vervolgens kreeg hij toestemming voor het malen van koren en mocht hij later zelfs een windmolen laten bouwen op zijn water-

molen. Toen Dareth in 1655 stierf, liet hij vele schulden na. Bij de veiling van de molen deed de metselaar Gijsbert Anthonisen van Vianen een bod op de molen van f 5.500,-. Eigenaar werd echter Jacob de Cruyff voor de prijs van f 6.900,-¹).

Als in 1669 de 5 cameren aan de noordzijde van de steeg overgaan in handen van de bezemmaker Cornelis Jansen van de Heyden zien we dat deze belenden tot aan het Zwarte Water en aan het hof van Jacob de Cruyff. Van deze laatste genoemde eigenaren mogen we aannemen dat ze bewoners waren van hun bezit, hoewel dit niet altijd het geval behoeft te zijn. Zo vinden we bij Gerrit Jacobsz, eigenaar van 2 cameren met erf, de vermelding „pottebacker in Lauwerecht”. Gerrit zal zeker, omdat het vuur in de oven voortdurend bewaakt diende te worden, bij zijn pottenbakkerij gewoond hebben⁶).

Gezien de grote hoeveelheden pottenbakkersstort zoals misbaksels van zalfpotjes, door glazuurspatten bedorven pijpekoppen en de pijpenpotscherven in het onderzochte pand, is het aantrekkelijk te onderstellen dat het afval uit Gerrits bedrijf afkomstig was. Zelfs zou dit pand, omdat onder de aangrenzende panden geen pottenbakkersafval werd aangetroffen, aan hem toebehoord kunnen hebben. Helaas is voor deze hypothesen weinig grond omdat er in het naburige Lauwerecht grote hoeveelheden pottenbakkersstort vrijkwamen bij de productie, waarin ook de collega's van Gerrit ruim aandeel hadden. Dit pottenbakkersafval werd voor de meest uiteenlopende bouwactiviteiten aangewend en op vele plaatsen rond de Weerd gestort. Hier was het voor iedereen beschikbaar.

Aardig was echter dat wat bouwafval in een container leidde tot dit bescheiden overzicht van een stukje vergeten Oud-Utrecht.

*Utrecht
Montevideodreef 92*

Pieter Smiesing

Noten:

- 1) W. A. G. Perks, Zes eeuwen molens in Utrecht. Hoofdstuk IV. Watermolens, par. 48 De molen van Dareth, pag. 209.
- 2) F. H. W. Friederich, Pijpelogie. Vorm, versiering en datering van de Hollandse kleipijp. A.W.N.-monografie no 2, 1975.
- 3) P. K. Smiesing, De Utrechtse pijpenindustrie in de Lauwerecht: Maandblad Oud-Utrecht nrs. 6, 7/8, 1980.
- 4) Gemeente Archief Utrecht, TA Ab 57.
- 5) G.A.U., Klappers (in voorbereiding) op transporten en plechten gepasseerd voor Gerechte van de Bemurde Weerd 1645-1669.
- 6) Vanwege het brandgevaar was het de pottenbakkers verboden hun pottenbakkersovens binnen de stad en de Bemurde Weerd te hebben. Daarom hadden ze zich in Lauwerecht gevestigd. Zie A. Bruyn, e.a., Pottersvuren langs de Vecht. Rotterdam papers III, Rotterdam 1979; pag. 17-20, T. J. Hoekstra, Enige gegevens over Utrechtse pottenbakkers uit de 14e eeuw en later.

Geraadpleegde literatuur:

Cityschil, een visie op: Leidseveergebied, Wijk C, Bemurde Weerd en Lauwerecht. Uitgave Stichting Werkgroep Herstel Leefbaarheid Oude Stadswijken, 1977.